

På sporet af en post-human virkelighed

Dansk spekulativ litteratur i 2010'erne

I dag griner vi måske lidt over, hvor nervøse nogle mennesker var kort før midnat den 31. december 1999, hvor man frygtede, at datateknologien ville krakelere ved computerens omstilling fra 99 til 00. Men denne uro var et tegn på, at noget var ved at ændre sig omkring årtusindeskiftet. Mange havde fået øjnene op for menneskets omfattende afhængighed af den accelererende teknologisering og digitalisering. Og mange var begyndt at indse, at vores indgriben i naturen har dramatiske konsekvenser for alt liv på jorden; en tendens, der blandt andet skyldtes, at atmosfærekemikeren Paul J. Crutzen indførte begrebet antropocæn i 2000 (Crutzen). Alligevel mente litteraten Peter Mortensen i et debatindlæg fra 2002 at kunne forudse, at økokritikkens interesse for en natur, der eksisterer uden for sprogets konstruktioner, ikke ville have en chance for at vinde fodfæste i dansk litteratur, fordi kulturalistiske holdninger ville forhindre et kursskifte (Mortensen). Nogle år senere så situationen imidlertid allerede anderledes ud. En ny opmærksomhed over for naturens materielle vitalitet og dens konsekvenser var rykket ind både på den litterære scene og i de akademiske kredse; en udvikling, der for dansk litteraturs vedkommende nåede et foreløbigt højdepunkt i 2010'erne (Flinker; Gregersen og Skiveren; Mønster).

I det følgende vil jeg imidlertid argumentere for, at genrebetegnelsen klimalitteratur eller økofiktion er en for begrænset term til at karakterisere de mange romaner og fortællinger, der har menneskets forhold til den ikke-menneskelige verden som omdrejningspunkt, og som, jeg tror, vil blive husket som 2010'ernes vigtigste tendens inden for prosalitteraturen. De tekster, jeg tænker på, er kendetegnet ved, at de udfolder scenarier om menneskets og andre væseners fremtid i den menneskeskabte men ikke længere styrbare tidsalder på en måde, der afviger fra gængse realistisk-mimetiske fremstillinger. Derfor foreslår jeg at samle dem under genrebetegnelsen "spekulativ litteratur". Centrale eksempler på den form for litteratur er Kaspar Colling Niensens *Mount København* (2010), hvor der spekuleres over, hvad der vil ske, hvis man overskrider menneskets hidtidige natur ved hjælp af nye teknologier. Andre eksempler er Ursula Scavenius' *Fjer* (2015) og Theis Ørntofts *Solar*

(2018), hvor der zoomes ind på naturens skjulte og uhyggelige kræfter. Endvidere hører Jonas Eikas *Efter solen* (2018) og Olga Ravns *De ansatte* (2018) under genrebetegnelsen spekulativ litteratur, fordi bøgerne på linje med nye tendenser i post-humanistisk teoridannelse ikke længere skelner skarpt mellem menneske, natur og teknologi, men i stedet fortæller om hidtil ukendte fælleskaber mellem det menneskelige og det ikke-menneskelige. Men det er ikke kun på det tematiske niveau, at disse og andre spekulative tekster adskiller sig fra tekster, der fremstiller genkendelige virkelighedsforhold. Også formalt afviger spekulative litterære tekster fra fortællinger, der er karakteriseret ved et tydeligt fokus på menneskelige fortællere og personer, en lineær tidsopfattelse, stabile rum og kausale begivenhedsforløb. I stedet for at skildre relationen mellem person, tid og omverden som en stabil enhed opløser spekulative tekster den form for kausalitet for at komme tættere på en virkelighed hinsides den menneskelige referenceramme (Clark).

Jeg mener, at begrebet spekulativ litteratur er en oplagt term til at opsummere de fremtidskritiske, posthumanistiske og ikke-mimetiske træk i dansk samtidslitteratur, fordi den på den ene side viderefører science fiction-traditionens interesse for teknologiens rolle i vores verden, men på den anden side også omfatter problemstillinger, der har med menneskets forhold til og indlejring i naturen at gøre; noget som science fiction traditionelt set ikke har været særlig optaget af. I modsætning til genrebetegnelsen science fiction har begrebet spekulativ litteratur altså den fordel, at det rummer både teknologikritiske og økokritiske aspekter, der bringes i spil for at gentænke menneskets plads i "a more-than-human world"; en vending, som den amerikanske økolog og filosof David Abram allerede i midten af 1990'erne indførte i den økokritiske diskurs (Abram, 24).

Dertil kommer, at begrebet spekulativ litteratur fører vores tanker hen til en ny filosofisk strømning, der ligeledes fokuserer på det, som ligger hinsides den traditionelle antropocentriske forståelse af virkeligheden, nemlig den såkaldte spekulative realisme. I stedet for at betragte verden som noget objektivt givet, der står parat til at blive udforsket af et menneskeligt subjekt, beskæftiger man sig i dette nye filosofiske forskningsområde med de mange former for agens, dvs. aktivitet og handlingskraft, som findes i den materielle virkelighed, og som vi som mennesker er en ikke-privilegeret del af.

For det tredje er spekulativ litteratur en brugbar term, fordi den henviser til, at vi lever i en krisetid, hvis stigende usikkerhed tvinger os til at give slip på illusionen om, at vi er i stand til at klare vores egen og verdens skrøbelighed. "The future has opened up in radically novel ways", fremhæver litteraten Jeanne Cortiel og hendes medudgivere i deres indledning af antologien *Practices of Speculation* (Cortiel et al., 7), der lægger op til at udforske det spekulatives fremtidsorientering. En lignende forestilling om den åbne og usikre fremtid kommer til udtryk i antologien *Das Ästhetisch-Spekulative* (Busch et al.). Antologiens forskellige bidrag drejer sig om det spekulative som æstetisk praksis og betoner, at kunst og litteratur er særlig oplagte felter til at imødekomme den endnu ikke kendte fremtid, fordi man her ikke regner sig frem til en løsning. I modsætning til strategier, der kalkulerer mulige risici, udforsker kunsten det, der ligger uden for sikker erfaring. Det, som spekulativ litteratur, spekulativ filosofi og andre former for spekulative praksisser har tilfælles, er altså, at de adresse-

rer det ukendte og nærmer sig verden på en måde, der ikke tager sit udgangspunkt i objektiv viden, men i stedet i en ikke-viden, der giver den ikke-menneskelige og den mere-end-menneskelige verden lov til at vise sig på sine egne præmisser.

Fokusset på det ikke kendte medfører en særlig sans for verdens foruroligende dimensioner. Den ikke-menneskelige verden betragtes ikke længere, som litteraten Gregers Andersen påpeger, som “et reservoir af kartesianske objekter, som mennesket kan herske over” (Andersen, 36-37), men som uregerlig. På hvilken måde denne sans for det ukontrollable kommer til udtryk i dansk spekulativ litteratur, og hvorfor netop den term kan forklare den mest dominerende tendens i 2010’erne, skal diskuteres i denne artikel. For at tydeliggøre, at min definition af spekulativ litteratur afviger fra begrebets tidligere anvendelse, er det imidlertid nødvendigt først kort at redegøre for den spekulative litteraturs begrebshistorie. Derefter vil jeg gå ind på filosofen Graham Harmans forståelse af spekulativ realisme og politologen Jane Bennetts teori om vitalistisk materialitet. Selv om der er nogle markante forskelle de to teorier imellem, har de en fælles interesse for den ikke-menneskelige verdens skjulte kræfter. Da disse kræfter også spiller en stor rolle i den danske spekulative litteratur fra 2010’erne, er begge teorier velegnede til at udforske denne litteraturs særtræk. Med nedslag i udvalgte eksempler vil jeg så, i den tredje og sidste del af min artikel, undersøge, på hvilken måde danske samtidsforfattere gør brug af en spekulativ litterær praksis for at komme tættere på de kræfter, som anes hinsides den menneskelige erfaringshorisont.

Spekulativ litteratur – begrebets historie

Spekulativ litteratur, eller som man i analogi til den engelske term *speculative fiction* måske snarere burde kalde spekulativ fiktion, er ikke en ny term. Og den er, på grund af sin udviklede begrebshistorie, ikke en uproblematisk og let håndterlig term. Den blev introduceret i 1940’erne af den amerikanske science fiction-forfatter Robert A. Heinlein, som anvendte den for at afgrænse sig fra den type af såkaldt hård science fiction, som den indflydelsesrige forfatter Hugo Gernsback forfægtede i sit populære science fiction-magasin *Science Wonder Stories*: tekster, der primært drejede sig om forbavsende tekniske påfund og eventyrlige rum- og tidsrejser. Heinlein derimod fremhævede, at de litterære teknologiske opfindelser ikke burde være i modstrid med det videnskabeligt mulige, selv om de tager afsæt i spørgsmålet om, hvordan verden ville se ud, hvis der nu skete noget uventet. Heinlein forklarer, at den form for spekulation overskrider det sandsynlige og kendte: “[I]t starts with a ‘What if?’ – and the new factor thrown in by the what-if may be both wildly improbable and so revolutionary in effect as to throw a sine-curve trend [...] into something unrecognizably different” (Heinlein, 238-239). Men selv om en opdigtet udvikling er usandsynlig, skal den ifølge Heinlein ikke stride imod videnskabelig tænkning. Litterære motiver som enhjørninger eller magiske drikke har derfor ikke nogen plads i Heinleins spekulative univers.

Mindre restriktiv er den amerikanske forfatter Judith Merril i sin opfattelse af spekulativ fiktion. Modsat Heinlein inkluderer hun helt bevidst fantastiske elementer i sin genrebestemmelse og definerer *speculative fiction* som “a special sort of con-

temporary writing which makes use of fantastic or inventive elements to comment on, or speculate about, society, humanity, life, the cosmos, reality” (Merril, 3). Den amerikanske litterat Marek Oziewicz, der har beskæftiget sig meget med den spekulative fiktions begrebshistorie, fremhæver, at Merrill med sin opfattelse af spekulativ fiktion som “a cluster of non-mimetic genres striving for social change” (Oziewicz, u. s.) er blevet til en forløber for de nye tendenser inden for spekulativ fiktion, som, han mener, kom frem efter 2000.

Den nye tendens tog sin begyndelse med antologien *Dark Matter: A Century of Speculative Fiction from the African Diaspora* (Thomas), der forholdt sig kritisk til en vestlig oplysningstradition, der prioriterer realistisk litteratur over fantastisk litteratur. I stedet for at præsentere læserne for en rationel forståelse af virkeligheden, taler antologiens bidrag for en genrejsning af “the sense of awe and wonder” og en ophævelse af den traditionelle opdeling mellem “science for the West, myth for the rest”. Kendetegnende for denne nye spekulative bølge er altså, at den bringer videnskab og spiritualitet tættere på hinanden og “interrogates normative notions about reality and challenges the materialist complacency that nothing exists beyond the phenomenal world” (Oziewicz, u. s.).

Til trods for at Oziewicz argumenterer for at anvende termen spekulativ fiktion som et paraplybegreb for ikke-mimetiske tekster, der er kritiske over for et snævert, rationelt funderet virkelighedsbegreb, er han blind over for de tekster, som, jeg mener, udgør den nye spekulative litteraturs kerne. Tekster, der sætter spørgsmålstegn ved en snævert antropocentrisk virkelighedsforståelse og udforsker den mere end menneskelige, den posthumane virkelighed. Denne opfattelse af virkelighed spiller også en central rolle i den såkaldte spekulative realisme.

Spekulativ realisme

Spekulativ realisme er en filosofisk strømning, der første gang blev foreslået som term ved en konference i London i 2007 (Hauberg-Lund). Konferencen samlede fire teoretikere, nemlig Ray Brassier, Iain Hamilton Grant, Quentin Meillassoux og Graham Harman, der var enige om, at der er behov for en ny teoridannelse, der henvender sig til den virkelighed, som formodes at findes hinsides menneskets bevidsthed. En sådan teori udviklede de fire filosoffer i kritisk opgør med Immanuel Kants epistemologiske forbehold over for muligheden for at erkende virkeligheden uden for vores erfaring. Ifølge Kant har vi som mennesker kun adgang til fænomenernes verden, dvs. den verden, som fremtræder for os gennem anskuelse og forstand. Denne verden og dens ting, som Kant betegner som ‘tingene for os’, adskiller han fra ‘tingen i sig’, dvs. den dimension af verden, der unddrager sig vores tilgang. I sit hovedværk *Kritik af den rene fornuft* forklarer Kant, at “en a priori erkendelse, der går ud på at fastslå noget om genstandene, inden de er givet for os” kun ville være mulig, hvis vi opgav forestillingen om, at vores “erkendelse retter sig efter genstandene” og i stedet antog, at det er tingene, der “indretter sig efter vor anskuelsermådes beskaffenhed” (Kant, 28). Denne omvendning af perspektivet, der går ud på at se verden som noget, der former sig korrelativt til vores måde at erkende den på, opfatter Kant som lige så revolutionært som Kopernikus’ antagelse, at det

ikke er himmellegemerne, der drejer om jorden, men at det er jorden, der drejer om de ubevægelige stjerner. Som en modbevægelse til Kopernikus, der vender sig mod idéen om menneskets centrale plads i universet, gør Kant altså igen mennesket til den centrale aktør. Alligevel betoner han vores erkendelsesmæssige begrænsninger. Netop fordi vi kun kan forstå verden ud fra vores egne præmisser, skal vi lade være at sige noget om verden, som den er i og for sig.

Brassiers, Grants, Meillassoux' og Harmans spekulative filosofi lægger op til at ophæve Kants perspektivskifte. Den afviser, som Harman understreger, "the central teaching of Kant's Copernical Revolution, which turns philosophy into a meditation on human finitude and forbids it from discussing reality in itself" (Harman 2010, 2). Mens Kant med eftertryk fremhævede den spekulative fornufts grænser, betragter nutidens spekulative filosoffer det spekulative netop som en ny kvalitet. I stedet for at begrænse filosofiens interesse til en afsøgning af erkendelsens præmisser vil de oprette en ny ontologi, der udforsker tingenes virkelige væsen. Harman kalder den form for ontologi for objektorienteret ontologi.

Da den objektorienterede ontologi er rettet mod alt det, som befinder sig uden for vores gængse erfaringshorisont, fremhæver Harman virkelighedens mærkelige og ukontrollable dimension. Det er ikke "a dull commonsense realism", som den nye spekulative filosofi udforsker, men "a darker form of 'weird realism'" (Harman 2010, 2). Begrebet 'weird', som på dansk kan oversættes til mærkelig, uhyggelig, overnaturlig og truende, blev populariseret af den amerikanske forfatter H.P. Lovecraft, som er mest kendt for sine gyser-fortællinger, der ifølge Lovecraft selv italesætter en "certain atmosphere of breathless and unexplainable dread of outer, unknown forces" (Lovecraft, 15). Disse ukendte kræfter, der agerer hinsides menneskets kontrol, opløser naturlovene og inddrager mennesket i en verden af dæmonisk kaos. Harman, der flere gange har præsenteret sig som en begejstret læser af Lovecraft, fastslår, at virkeligheden er "packed with diverse objects, their forces unleashed and mostly unloved" (Harman 2010, 94). At komme tættere på disse objekter og deres skjulte kræfter er derfor Harmans filosofiske program.

En anden teoretiker, der interesserer sig for virkelighedens skjulte kræfter, er den nymaterialistiske filosof og politolog Jane Bennett. Modsat Harman, som forsvarende en "non-relational conception of the reality of things" (Harman 2012, 187), mener Bennett, at tingene ikke eksisterer som separate objekter, men som indfiltret i hinanden. I denne sammenfiltring indgår også mennesket. Bennett påpeger: "I find myself living in a world populated by materially diverse, lively bodies. In this materialism, things [...] matter a lot. But so do the eccentric assemblages that they form. [...] They give rise to new configurations, individuations, patterns of affections" (Bennett 2015, 233).

Ifølge Bennett er det tingenes affektive forhold til hinanden, der muliggør en ny form for fællesskab på tværs af de etablerede grænser mellem menneskelige og ikke-menneskelige aktører. Imidlertid advarer hun også om, at de affektive kræfter, som forbinder os med verden, "can turn on us if we don't attend closely to them" (Bennett i Khan, 98). For at sensibilisere menneskene over for verdens kræfter, og for at gøre opmærksom på, at vi alle, hvad enten vi vil det eller ej, er indfildrede i disse kraftfelter, anser Bennett det som vigtigt at overskride den gængse objektiverende

måde at betragte verden på. Den ikke-menneskelige verden er ikke et objekt, som passivt står til vores rådighed, men er lige så aktiv og betydningsfuld som den menneskelige verden. Den er vital og har agens.

At den form for agens ikke kan kontrolleres, er en tanke, som Bennett ikke kun deler med Harman, men også med videnskabsteoretiker og feministen Donna Haraway. I sin indflydelsesrige artikel "Situated Knowledges" fra 1988 tilskriver Haraway enhver form for materialitet en genstridig handlingskraft. Hver en krop og hver en ting betragtes som en "trickster" og en "witty agent", der på grund af dens vitale materialitet unddrager sig åndens og videnskabens forsøg på at drage grænser og fastlægge, hvad en ting er. Haraway påpeger:

“ Like ‘poems,’ which are sites of literary production where language too is an actor independent of intentions and authors, bodies as objects of knowledge are material-semiotic generative nodes. [...] Objects are boundary projects. But boundaries shift from within; boundaries are very tricky. What boundaries provisionally contain remains generative, productive of meanings and bodies. Siting (sighting) boundaries is a risky practice. (Haraway 1988, 595)

At Haraway sammenligner tingenes og kroppenes vitale kraft med litteraturens uregerlige evne til, uanset forfatterens intention, at skabe mening, forklarer hendes særlige interesse for alle typer af 'sf' – speculative fiction, science fiction, speculative feminism og speculative fabulation – som hun karakteriserer som en "mode of attention, a theory of history, and a practice of worlding" (Haraway 2016, 230), der sætter spørgsmålstegn ved gængse former for viden og i stedet spekulerer over verdens materielle og uregerlige kræfter på en åben, ikke målrettet måde. Bennett trækker på Haraways forkærlighed for den form for tænkning, der blander filosofi, litteratur og spekulation. Hendes egne filosofiske spekulationer betegner hun derfor som "speculative onto-stories" (Bennett 2004, 349).

Spekulativ litteratur i dag

Al fiktion er spekulativ i den forstand, at den fremstiller verdener, der ikke eksisterer i den faktiske virkelighed. Alligevel er de fleste opdigtede verdener sådanne verdener, som vi ud fra vores empiriske virkelighedsforståelse kan genkende. En grund til, at vi kan genkende dem, har at gøre med den måde, disse verdener fortælles på. De fortælles ud fra, hvad Monika Fludernik kalder en "anthropomorphic bias" (Fludernik, 13), dvs. en partiskhed over for et antropomorft væsen som fortællerinstans, der gør brug af karakterer og temporale og spatiale koordinater, som vi genkender fra vores verden. Spekulativ litteratur derimod har fællestræk med "unaturlige fortællinger", der overskrider, "hvad der ville være tænkeligt i den virkelige verden" (Alber et. al., 26). Men spekulativ litteratur er ikke kun kendetegnet ved, at den udforsker sådanne ikke-naturlige virkelighedsrum. Den interesserer sig også for den form for virkelighed, som findes her og nu, men som vi med vores almindelige, menneskelige sansesapparat, der er rettet mod det empiriske og målbare, er ude af stand til at fornemme. Spekulativ litteratur vil derfor, i overensstemmelse med den spekulative realisme, komme i kontakt med netop den verden, som vi ikke

kan have en objektiv viden om. I stedet for at forstå verden på vores præmisser skal der spekuleres over, hvordan den ser ud, og hvordan den ter sig, når den agerer på sine egne præmisser. I en paradoksalt bevægelse fortæller den spekulative litteratur altså om det, som man i princippet ikke kan fortælle om, i hvert fald ikke ud fra et 'normalt' menneskeligt perspektiv.

At det er muligt at udvide eller endda at overskride den menneskelige forståelses- og sansehorisont, viser ikke kun fortællende tekster, men også lyriske tekster. I særdeleshed lyriske tekster fra 2010'erne markerer, som Louise Mønster har gjort opmærksom på, "et opgør med en realistisk æstetik og illustrerer et behov for også på det æstetiske niveau at finde udtryksmåder, der matcher de erfaringer, som knytter sig til den antropocæne tidsalder" (Mønster, 57). I stedet for at arbejde med centrallyrikkens gængse dikotomier mellem det oplevende jeg og den oplevede verden italesætter de pågældende digte "det antropocænes nedbrydning af distinktionen mellem natur og kultur" (Mønster, 44). Lars Skinnebachs *Øvelser og rituelle tekster* (2011), Glenn Christians *Mudret sol* (2013), Theis Ørntofts *Digte 2014* (2014), Liv Sejrbø Lidegaards *Fælleden* (2015) og Ursula Andkjær Olsens *Udgående fartøj* (2015) er eksempler i dansk samtidslyrik, som Mønster nævner som udtryk for denne tendens.

Netop denne tilbøjelighed til at nedbryde grænser mellem det menneskelige og det ikke-menneskelige og til at spekulere over nedbrydningens konsekvenser finder vi også i et stort antal af danske prosaværker fra 2010'erne, som, jeg derfor mener, kan samles under genrebetegnelsen spekulativ litteratur. Det drejer sig, fremstillet i kronologisk rækkefølge, om følgende bøger: Kaspar Colling Nielsens *Mount København* (2010) og *Den danske borgerkrig 2018-24* (2013), Kristian Byskovs *Mitose* (2013), Nina Bolts *Oversvømmelsen* (2013), Ursula Scavenius' *Fjer* (2015), Charlotte Weitzes *Den afskyelige* (2016), Dennis Gade Kofoeds *Nancy* (2017), Jeppe Krosgaard Christensens *April 2026* (2017), Kaspar Colling Nielsens *Det europæiske forår* (2017), Peter Adolphsens *Rynkeknepesygen* (2017), Jonas Eikas *Efter solen* (2018), Theis Ørntofts *Solar* (2018), Olga Ravns *De ansatte* (2018), og, som overgang til det nye årti, Rakel Haslund-Gjerrilds *Alle himlens fugle* (2020), Ursula Scavenius' *Dukkerne* (2020), Svend Åge Madsens *Fremtidsspejl* (2020), Ida Marie Hedes *Suget eller Vasker du vore fuckfingre i dine tårer?* (2020), Kristian Byskovs *Græsset* (2020) og Solvej Balles *Om udregning af rumfang I+II* (2020).

Selv om alle disse tekster, som der sikkert kan føjes flere til, er udtryk for spekulativ litteratur, viser det spekulative sig dog på forskellige måder. Jeg inddeler derfor min fremstilling i tre dele. Først skal jeg beskæftige mig med tekster, der udvider vores forståelse af, hvad det vil sige at være menneske, men alligevel forbliver knyttet til et antropocentrisk perspektiv. Derefter undersøger jeg tekster, hvor menneskets indvævedhed i den ikke-menneskelige verden fremstilles som ubehageligt og uhyggeligt. Og endeligt fokuserer jeg på tekster, der fremstiller den nye form for posthumant fællesskab i et næsten utopisk lys.

Menneskeligt, alt for (over)menneskeligt

Optakten til 2010'ernes spekulative litteratur dannes af Kaspar Colling Nielsens samling af fortællinger i *Mount København* fra 2010, som drejer sig om menneskets

radikale indgriben i naturen og de konsekvenser, det har, ikke kun for naturen, men også for menneskene selv. Fordi bogen udspiller sig enten i en kontrafaktisk samtid eller i en ikke nærmere bestemt fremtid, hvor der sker mange ting, der overskrider, hvad der er tænkeligt i verden, som vi kender den, trækker den tydeligt på traditionen af "spekulative 'hvad-nu-hvis-historier'" (Gregersen og Skiveren, 107). Det er imidlertid påfaldende, at bogen på trods af sine spekulative træk til syvende og sidst forbliver inden for en antropocentrisk ramme.

Som bogens titel anskueliggør, drejer *Mount København* sig om et gigantisk menneskeskabt bjerg, som over en periode på 200 år blev bygget på Avedøre Holme. Om dette bjerg beretter en ikke-navngiven, alvidende fortæller, der optræder som en slags kronikør. Hans krønike er opdelt i 17 kapitler, der alle indledes med en kort reportageagtig skildring af bjergets særpræg, for eksempel af hvilke dyr, som har slået sig ned på bjerget. Derefter følger korte fortællinger, der ikke står i en direkte forbindelse med disse skildringer, men er udtryk for, på hvilken måde bjergets grænsesprængende karakter påvirker de mennesker, der bor i bjergets skygge. De bliver nemlig selv alle gigantomane og kaster sig ud "i uhørt ambitiøse personlige projekter" (Colling Nielsen, 12), der overskrider menneskets hidtidige natur. Man kan derfor godt sige, at de bliver posthumane.

Det bedste eksempel på en posthuman sammenfiltrering mellem det menneskelige og det ikke-menneskelige er den første karakter, vi stifter bekendtskab med: amatørornitologen Jan Peter Lassen, der ved hjælp af et radikalt plastikkirurgisk indgreb bliver omskabt til et fuglemenneske og på den måde bliver et forbillede for mange andre, der også ønsker at kunne flyve. Karakteristisk nok betegner fortælleren denne begivenhed som "et historisk gennembrud for menneskeheden" (59). Den antropocentriske tænkning ophæves altså ikke. Tværtimod. Mennesket bliver præsenteret som et væsen, der gør brug af naturen for at optimere sig selv. At det sker på naturens bekostning, bliver tydeligt, idet "en masse uskyldige og ofte fredede fugle" (61) bliver skudt ned, fordi de fejlagtigt bliver opfattet som fuglemennesker, der er begyndt at arbejde som spioner i militærets tjeneste.

At fortælleren ikke interesserer sig for nye former for interspecies-fællesskaber, dvs. fællesskaber på tværs af forskellige arter, kommer også tydeligt frem i fortællingerne "Magneto" og "Magnetos endeligt", der begge drejer sig om outsidersen Flemming, der er magnetisk og tiltrækker alskens metalgenstande. Flemming føler "en sær form for omsorg" (78) for disse ting og tager sig af dem, som om det var forladte børn. Efter et voldsomt lynnedslag i sit hus smelter Flemming imidlertid sammen med alle sine metalbørn og omskabes til en over tre meter høj metalkrop. Denne kropslige forvandling medfører også en mental forvandling. Et af Flemmings yndlingsbørn, det såkaldte "Kasse 1", anvendes nu som raketstyr. Det første, som Flemming, der nu bliver kaldt Magneto, angriber, er karakteristisk nok et træ. Metalkuglen, som Magneto affyrer med Kasse 1, får træet til "at eksplodere i tusinde splinter" (83).

Denne martialske adfærd forstærkes i "Magnetos endeligt", der ender med, at Magneto bliver slået ihjel af hundredevis af fuglemennesker, som kaster sten på ham. I slutningen af bogen bliver den derangerede og i bogstavelig forstand udbrændte metalmand ironisk nok en turistattraktion. *Mount København* ender altså med en situation, hvor menneskets centralposition er blevet stabiliseret, fordi det

er lykkedes at bringe naturens og teknologiens kræfter under menneskelig kontrol. Mennesket er blevet et slags 'overmenneske' i nietzscheansk forstand. Det er hverken afhængigt af sin oprindelige natur eller nogen given moral, men skaber sin egen krop og sine egne værdier. En tanke, som Kasper Colling Nielsen fremfører som noget principielt ønskeligt, når han i et interview siger: "Jeg synes, det er enormt spændende, at man kan skabe natur, at man kan skabe store projekter, der får naturen til at udfolde sig" (Colling Nielsen i Syberg).

Til syvende og sidst drejer *Mount København* sig imidlertid ikke så meget om en udfoldelse af naturen som om dens (teknologiske) overskridelse. Endnu tydeligere end i Colling Niensens debut bliver denne tendens i hans to efterfølgende bøger: *Den danske borgerkrig 2018-24* fra 2013 og *Det europæiske forår* fra 2017. Begge romaner tager idéen om menneskets selvoptimering op til diskussion og spekulerer over, hvad der ville ske, hvis vi ændrede vores gener ved hjælp af teknologi. Mens det i *Den danske borgerkrig 2018-24* er en unavngiven jeg-fortæller på 475 år, der vidner om, at teknologisk fremskridt er ensbetydende med moralsk forfald, er sagen ikke helt så entydig i *Det europæiske forår*. Her betragter vi verden ud fra fire forskellige hovedpersoner, der på den ene eller anden måde alle identificerer sig med et samfund, der sætter individets selvrealisering højt. Men fordi alle hovedpersoner er fremstillet som meget usympatiske og empatiløse, udvikler man som læser en kritisk distance til dem og deres verdenssyn. Distancen øges yderligere ved, at vi ud over disse menneskelige hovedpersoner præsenteres for to talende dyr, der ud fra en tid, der ligger langt hen i fremtiden, kommenterer disse menneskers væren i verden på en måde, der imiterer menneskelig tale, men på samme tid fører den ad absurdum. *Det europæiske forår*, som romanens titel forkynder, er snarere et europæisk efterår, hvor selvoptimeringstanken er løbet løbsk, og humanistisk tænkning er bukket under for transhumanistisk pres.

Naturens uhyggelige kræfter

Mens Colling Niensens spekulative tekster fortæller om en posthuman forandret natur, som menneskene har kontrol over, findes der en række andre spekulative romaner fra 2010'erne, hvor naturen ikke længere lader sig kontrollere og beherske. Disse værker fremhæver naturens og tingenes agens og, som konsekvens, menneskets tab af kontrol. Tydeligt bliver det for eksempel i Kristian Byskovs roman *Mitose* fra 2013, som på bogomslaget bliver præsenteret som en "bio-cyborgisk fortælling om verden efter katastrofen". Som læsere følger vi en unavngiven jeg-fortæller, der en morgen vågner op og genfinder sig blandt en gruppe væsener, der har mistet deres menneskelige træk. Fordi der ikke længere findes noget vand, absorberer disse postmennesker fugtighed og føde gennem huden, der er blevet lige så smudsig grøn og slimet som det algevand, de om natten sover i.

Mens den økologiske katastrofe i Byskovs *Mitose* består i, at der findes for lidt vand, lider menneskene i Nina Bolts roman *Oversvømmelse*, som ligeledes udkom i 2013, af det modsatte problem. Her har et voldsomt regnvejr forårsaget en oversvømmelse, der gør mange hjemløse. Romanens hovedperson, biologen Hanna, der skal undersøge de ekstreme vejrfænomener, tilbyder et husvildt søskendepar husly,

men synes snart at hendes to gæster opfører sig meget mærkeligt. Stemningen i huset bliver mere og mere uhyggelig. Naturens uforudsigelighed har tydeligvis smittet af på menneskenes væsen.

Et lignende scenario danner grundlag for Ursula Scavenius' novellesamling *Fjer* (2015) og Charlotte Weitzes roman *Den afskyelige* (2016). I *Fjer* er det bogens anden fortælling, "Luna secunda", hvor vandet er flydt ud over landet, og alt er gået i opløsning. Også i *Den afskyelige* har klimaet forandret sig på en sådan måde, at sneen smelter, og havene stiger. Men det er ikke kun den ydre natur, der går over sine bredder, også nogle af menneskene har mistet deres oprindelige form. Eller er Kenneth, romanens mandlige hovedperson, slet ikke et menneske? At dømme efter det ydre ligner han i hvert fald snarere den afskyelige snemand, yetien.

Mens det er ikke entydigt, om den halvmenneskelige, halvnaturmytologiske figur i *Den afskyelige* agerer i pagt med naturen eller endda er et stykke legemliggjort natur, er det øjensynligt tilfældet i Dennis Gade Kofods roman *Nancy* fra 2015. Romanens handling udspiller sig på Bornholm og drejer sig om en gruppe underjordiske væsener, der prøver at generobre øen fra menneskene, der alt for længe har ringeagtet naturen. Nu udbreder en forfærdelig tåge sig, som alt menneskeligt liv opløses i. Selv om romanen ikke er fri for antropomorferende træk, er det alligevel påfaldende, at naturen her bliver fremstillet som en voldsom og en stærkt uhyggelig kraft, der udfolder sig på sine egne præmisser.

Som uhyggelig og sær fremstilles denne kraft også i Peter Adolphsens roman *Rynkeknepesygen*, fra 2017, hvor et mikroskopisk rumvæsen først invaderer en enkelt kvindes krop, derefter forårsager en forfærdelig pandemi og endelig bidrager til hele samfundets opløsning. At det spekulative ikke kun finder anvendelse, når det gælder om at gøre opmærksom på naturens agens, men også når det drejer sig om tingenes eller teknologiens indboende kraft og evne til selvorganisering, viser Jeppe Krogsgaard Christensens roman *April 2026* fra 2017. Her er det nemlig ikke naturen, men internettet, der er begyndt at handle på egen hånd.

Også i Theis Ørntofts roman *Solar* fra 2018 lader verden til at være ude af kontrol. Mens romanens første og anden del præsenterer en handling, der ikke afviger meget fra vores genkendelige verden, kører handlingen af sporet i bogens tredje og sidste del. Her indgår bogens hovedperson Theis i en sær symbiose med en natur, der har sprængt tidens og rummets faste parametre. Det har ikke mindst konsekvenser for det menneskelige sprog, som på lige fod med fortælleren Theis synes at gå under. Sproget, og som resultat hele romanen, opløser sig i en drømmeagtig struktur, hvor alt blandes sammen. Forskellen mellem datid, nutid og fremtid, mellem fiktion og virkelighed, og mellem relevant og irrelevant information udviskes, alt går ind i en (u)bevidsthedsstrøm uden faste bredder.

“Selv ingeniørerne bag verden er begyndt at hallucinere. Det var bare en drøm, lyder en stemme, da man vågner. Men det var ikke bare en drøm. Omvendt var det heller ikke bare virkelighed. Medierne transmitterer ikke en strøm eller en flod, men billeder af en flod. Man ser de billeder, og man følger strømmen, og nu ser man, at lig driver på floden. Man følger liget. Man tror det er centralt for handlingen, men i virkeligheden er det floden. (Ørntoft 217)

I sin økokritiske analyse af *Solar* beskriver Jens Kramshøj Flinker denne “unaturlige fortælsituation”, hvor drømmeren reflekterer over sin drøm, mens han drømmer, som udtryk for en “posthuman narratologi, hvor fortælleren er fanget i et fluktuierende og kompliceret netværk, han ikke selv er herre over” (Flinker 2021, u.s.). Et lignende tab af kontrol over sig selv og sit sprog finder vi også i Kofods *Nancy* og i Rakel Haslund-Gjerrilds *Alle himlens fugle* fra 2020. Den økologiske katastrofe, som skildres i begge tekster, går hånd i hånd med sprogets opløsning. At sætte spørgsmålstegn ved mennesket som et fornuftsvæsen, der hersker over naturen, synes at falde sammen med et tab af evnen til at kunne kommunikere på en fornuftig og for andre mennesker forståelig måde.

Posthumant fællesskab

Efter denne gennemgang af en række bøger, der fremstiller opløsningen af grænsen mellem menneske og natur, det menneskelige og det ikke-menneskelige som en trussel for menneskeheden, og måske endnu mere som en svanesang for menneskeligheden, skal jeg nu se nærmere på to litterære eksempler, hvor menneskets møde med det ikke-menneskelige bliver tegnet i mere lyse, omend ikke nødvendigvis mere beroligende farver.

I Jonas Eikas fortællinger i *Efter solen* (2018) er det allerede titlen, der henviser til en vis ambivalens vedrørende lysets metaforik. Kastes læseren ud i en mørk verden, en verden hinsides solen? Eller åbner det postsolare samfund for nye former for fællesskaber? Det synes i hvert fald at være tilfældet i den tredje af bogens i alt fem fortællinger, “Rachel, Nevada”. Her fortælles om en ældre mand, Antonio, der efter sine døtres død og sin partners følelsesmæssige distancering ikke har nogen, han kan hengive sig til. Mens hans kone holder oplæg om science fiction for byens ufo-entusiaster, der “venter på rumskibe”, ligesom man “venter på Frelseren” (Eika, 73), vandrer Antonio omkring i den uendelige ørken, hvor han på et tidspunkt stifter bekendtskab med “Senderen”, en to meter høj genstand, som i begyndelsen er “glat og ravnsort, som et objekt der skulle fare igennem verden i glemsel om de materialer det mødte”, men som nu, efter tre års tid, er “bevokset med en grønligvid svamp der var gået i forbindelse med dens overflade og havde gjort den svampet og porøs” (61-62). Antonio opfatter genstandens beskaffenhed som vital og føler sig stærkt tiltrukket af den. Planter og dyr oplever Senderens tiltrækning på en lignende måde. De kryber op til Senderen og vokser sammen med den: “I et sammenfiltret væv af pels og snuder krøb og maste de sig omkring mellem hinanden, [...] alle sammen smøg de sig op ad Senderen” (61).

Senderen udsender en tone, der resonerer dybt i Antonio. Den aktiverer hans sorg og ensomhed, der nu pludselig kommer til udtryk i et skrig, der danner en unison klang med den tone, som Senderen udstråler. Senere vil Antonio genoptage den samklang, som han har oplevet som en spirituel erfaring, men det lykkes ikke. Han finder ikke den rette tone igen. Tekstens personbundne fortæller forklarer, hvorfor det ikke sker: “Ikke fordi det lå uden for hans stemmelæbers spektrum, men fordi det befandt sig et sted i dybden mellem to af deres frekvenser, et hemmeligt mellemrum der brød med den matematik de altid havde bevæget sig efter” (69).

Men Antonio ved, hvad han skal gøre for at indfri den metalliske længsel, som er opstået i ham. Han skal smelte sammen med Senderen. Og det gør han ved at indoperere et tre centimeter langt stykke af Senderen i sit luftrør. Når han så efter det meget smertefulde indgreb lykkes med at frembringe den ønskede tone, er der ikke længere tale om en tone, som er udtryk for hans individuelle sorg og smerte. Det drejer sig nu om en overindividuel “bælgravende dissonans”, der bringer ham i kontakt med “en erindring om et fjernt og ørkenagtigt liv” (71), der rummer en messiansk dimension og frelser mennesket fra sin ensomhed. Ved aktivt at forene sig med Senderen har Antonio derfor ikke kun forbedret sine egne livsvilkår, men også andres. Han har forberedt en ny, messiansk tid. At det har en konkret politisk mening, har Jonas Eika fremhævet i en interview. “Messias er ikke en, der bare kommer, hans komme må forberedes. [...] Man må skabe et nyt samfund eller leve på en bestemt måde for at han kan komme. Jeg kunne godt lide den måde at tænke utopi på: utopien som en fremtid der skinner tilbage ind i nutiden og trækker nutiden mod sig” (Carstensen 2018).

Også i Olga Ravns roman *De ansatte*, som udkom samme år som Eikas *Efter solen*, nemlig 2018, har fremtiden en tiltrækkende kraft, selvom romanen ender med et undergangsscenario. Romanen består af 102 såkaldte vidneudsagn, der giver, som vi kan læse i et slags forord, “indblik i arbejdsgangene på stedet” (Ravn, 7), nærmere bestemt “det sekstusinde skib”, hvor handlingen foregår. På dette rumskib arbejder mennesker og menneskelignende væsener, dvs. de ansatte, under betingelser, der ligner et kontrolsamfund.

Da de forskellige vidneudsagn bliver præsenteret uden forklarende kommentarer, tager det en vis tid, inden man som læser begynder at forstå, hvad det hele drejer sig om. Men netop det udgør bogens særlige spænding. Den spejler den foruroligende atmosfære, som hersker på rumskibet, og som efterhånden smitter af på læseren. Men det er ikke kun uro og usikkerhed, der spreder sig. Det er også forundring, længsel og håb, som gør sig gældende. Grunden til det er, at de ansatte er kommet i kontakt med mærkelige genstande, som de har fundet på en for nylig opdaget planet, kaldet “Nyopdagelsen”.

De fundne genstande, som er blevet bragt på skibet, unddrager sig gængse definitioner. De minder om store sten, men lader til at være levende. Derudover har de en vis lighed med dyr, men også med planter. De udsender dufte og frembringer en ubestemmelig lyd. De fleste på skibet, der kommer i kontakt med genstandene, føler sig tiltrukket af dem. De får endda lyst til at røre dem. Andre er mere skeptiske over for genstandene, fordi de udfordrer gængse forestillinger om ting som separate enheder. En af de ansatte beretter: “Det er, som hver og en af dem altid kan være de andre. Som om de egentlig ikke eksisterer i sig selv, men som ideen om hinanden” (Ravn, 10). Derudover er denne ansatte også irriteret over, “at der er intimitet i dem” (10); en modbydelig og skræmmende oplevelse. Men selvom den ansatte ikke kan lide det, påvirker genstandene ham. De får ham til at røre dem mod hans vilje.

Den form for intimt, posthumant fællesskab, som findes genstandene imellem, smitter af på rumskibets ansatte. Efterhånden kommer de til en dybere indsigt om sig selv og deres relation til den teknokratiske omverden, som de er tvungne til at leve i og arbejde for. Genstandene gør folk sensitive og bringer følelser og erindringer

ger om livet på Jorden frem. Disse erindringer og de øvrige forandringer på skibet nedkalder, som Rikke Andersen Kraglund har fremhævet i sin analyse af *De ansatte*, “problemer i forhold til skibets vante procedurer” (Kraglund, 90). Efterhånden som spændingerne fortsætter med at stige, bryder et oprør ud, der imidlertid bliver slået ned af skibets (usynlige) magthavere. Mens de sidste ikke-menneskelige overlevende venter på deres “nedlukning”, tager de ud på Nyopdagelsen og nyder planetens natur, der ligner Jordens: “Det er himlen, der vælter ned med sit lys, et blå vand over skoven, som jeg går igennem. [...] Der er solen i min mund, når jeg åbner den op mod den store stjerne” (109). Menneskenes tid er forbi. Men der er plads til nye former for fælleskaber i en hidtil ukendt, grænseoverskridende kosmisk dimension.

Tekstens utopiskosmiske udblik viser, at det ikke er tilstrækkeligt at bestemme det spekulative som en form for tankeeksperiment, der, som Kraglund formulerer det, “vil vække læsernes evner til at se udover det beståendes rammer” (Kraglund, 93). Det, som står på spil her, drejer sig ikke så meget om en kognitiv forståelse, en indsigt. Det er snarere tale om en følelse, en affekt. Ravn arbejder med en subtil form for affektspredning. Det, som vi læser, berører os på en lignende måde, som genstandene på Nyopdagelsen berører de ansatte, som derfor ikke længere er ansatte, men selvbestemte, handlingskraftige væsener. De agerer på deres egne præmisser. Og det er netop det, som spekulativ litteratur gør opmærksom på: Vi har ikke styr på tingene, vi kan ikke kontrollere, hvordan de påvirker og afficerer os. De gør det bare.

For at opsamle hvad de her fremstillede spekulative tekster har tilfælles, kan man sige, at de fortæller om verdener, som ikke stemmer overens med den forestilling om verden, som vi ‘normalt’ har. På overfladen ser det ud til at være tilfældet, fordi de fleste af historierne udspiller sig i fremtiden. Men gør de reelt det? I knap nok en af teksterne er der en eksplicit henvisning til et tidspunkt i fremtiden. Tværtimod signalerer de, at de finder sted i deres her og nu. Bare fordi denne nutid ikke svarer til den nutid, som vi tror, vi kender den, antager vi, at vi har at gøre med fremtidsfortællinger. Planeten ‘Nyopdagelse’, som der fortælles om i Ravns *De ansatte*, kan tjene som et øjenåbnende eksempel, selv om romanen fremstilles som “arbejdspladsroman fra det 22. århundrede”. Det drejer sig ikke om en planet, som er blevet opdaget for nylig, men om en planet, som opdages på ny. Det er vores planet, men kigget på med nye briller, med ikke-antropocentrisk farvede briller.

Så i stedet for at forklare det fremmedartede ved spekulativ litteratur med dens formodede placering i fremtiden giver det mere mening at forstå det fremmedartede på en spekulativ ontologisk måde, dvs. en måde, der er rettet mod virkelighedens formodede væsen. Spekulativ litteratur giver os en verden at se, som vi ellers ikke kan eller vil se. Den åbner for et syn på virkeligheden, der ikke er antropocentrisk begrænset. Om dette syn er et syn, der stemmer overens med det syn, som ellers bliver præsenteret for os som sandt eller videnskabeligt verificerbart, spiller til syvende og sidst ikke en rolle – påstår i hvert fald de danske spekulative tekster fra 2010’erne.

Litteratur

- Abram, David (1996): *The Spell of the Sensuous: Perception and Language in a More-than-Human World*, New York: Pantheon Books.
- Adolphsen, Peter (2017): *Rynkekneppesygen*, København: Gyldendal.
- Alber, Jan, Stefan Iversen, Henrik Skov Nielsen og Brian Richardson (2011): "Unaturlige fortællinger, unaturlig narratologi: hinsides mimetiske modeller", i *Kultur & Klasse* 112, s. 7-32.
- Andersen, Gregers (2016): "Cli-fi og det uhyggelige", i *Reception. Tidsskrift for nordisk litteratur*, s. 32-42.
- Balle, Solvej (2020): *Om udregning af rumfang I+II*, Marstal: Pelagraf.
- Bennett, Jane (2004): "The Force of Things. Steps toward an Ecology of Matter", i *Political Theory* 32(3), s. 347-372.
- Bennett, Jane (2010): *Vibrant Matter: A Political Ecology of Things*, Durham, North Carolina.
- Bennett, Jane (2015): "Systems and Things. On Vital Materialism and Object-Oriented Philosophy", i Richard Grusin (red.): *The Nonhuman Turn*, Minneapolis, MN: University of Minnesota Press, s. 223-240
- Bolt, Nina (2013): *Oversvømmelsen*, København: Tiderne Skifter.
- Busch, Kathrin, Georg Dickmann, Maja Figge og Felix Laubscher (red.) (2020): *Das Ästhetisch-Spekulative*, Paderborn: Wilhelm Fink.
- Byskov, Kristian (2020): *Græsset*, København: OVO press.
- Byskov, Kristian (2013): *Mitose*, København: Forlaget emancipa(t/ss)tionsfrugten.
- Carstensen, Jonathan West: "Flagrende realisme. Interview med Jonas Eika", i *Atlas*, 23. april 2018, <https://atlasmag.dk/kultur/bøger/flagrende-realisme>, tilgået 20. februar 2021.
- Christensen, Jeppe Krogsgaard (2017): *April 2026*, København: Gyldendal.
- Clark, Timothy (2013): "Nature, Post Nature", i Louise Westling (red.): *The Cambridge Companion to: Literature and the Environment*, Cambridge: Cambridge University Press, s. 75-89.
- Cortiel, Jeanne, Christine Hanke, Jan Simon Hutta og Colin Milburn (2020): "Practices of Speculation. An Introduction", i Cortiel, Jeanne, Christine Hanke, Jan Simon Hutta og Colin Milburn (red.): *Practices of Speculation. Modeling, Embodiment, Figuration*. Bielefeld: transcript, s.7-29.
- Crutzen, Paul J. og E. F. Stoermer (2000): "The 'Anthropocene'", i *Global Change Newsletter*, 41 s. 17-18, <http://www.igbp.net/download/18.316f18321323470177580001401/1376383088452/NL41.pdf>, tilgået 17. februar 2021.
- Eika, Jonas (2018): *Efter solen*, København: Forlaget Basilisk.
- Flinker, Jens Kramshøj (2018): "Den skandinaviske cli-fi: en ny genre i antropocæn?", i *Spring* s. 41-66.
- Flinker, Jens Kramshøj (2021, under udgivelse): "Sondringer i økokritikken: en økonarratologisk analyse af *Solar*", i Mariane Barlyng (red.): *Solen er ligeglad - er litteraturen?*, Hellerup: Forlaget Spring, u.s.
- Fludernik, Monika (1996): *Towards a 'Natural' Narratology*, London: Routledge.
- Gregersen, Martin og Tobias Skiveren (2016): *Den materielle drejning: natur, teknologi og krop i (nyere) dansk litteratur*, Odense: Syddansk Universitet.
- Haraway, Donna (1988): "Situated Knowledges: The Science Question in Feminism and the Privilege of Partial Perspectives", i *Feminist Studies* 14, s. 575-599.
- Haraway, Donna (2016): *Staying with the trouble: Making Kin in the Chthulucene*, Durham, NC: Duke University Press.
- Harman, Graham (2010): *Towards Speculative Realism. Essay and Lectures*, Winchester: Zero Books.
- Harman, Graham (2012): "The Well-Wrought Broken Hammer: Object-Oriented Literary Criticism", i *New Literary History* 43: 2, s. 183-203.

- Haslund-Gjerrild, Raket (2020): *Alle himlens fugle*, København: Lindhardt og Ringhof.
- Hauberg-Lund, Martin, Jonas Andreasen Lysgaard og Kristoffer Lolk Fjeldsted (2017): *Spekulativ realisme. En introduktion*, Frederiksberg: Nyt fra Samfundsvidenskaberne.
- Lovecraft, H.P. (1973): *Supernatural Horror in Literature*, New York: Dover Publications Inc..
- Hede, Ida Marie (2020): *Suget eller Vasker du vore fuckfingre i dine tårer?*, København: Forlaget Basilisk.
- Heinlein, Robert A. (1977): "Pandora's Box" [1952], i Damon Knight (red.): *Turning Points: Essays on the Art of Science Fiction*, New York: Harper & Row, s. 238-258.
- Kant, Immanuel (2002): *Kritik af den rene fornuft*, Frederiksberg: Det lille Forlag.
- Khan, Gulshan (2009): "Agency, nature and emergent properties: An interview with Jane Bennett", i *Contemporary Political Theory* 8, s. 90-105.
- Kofod, Dennis Gade (2017): *Nancy*, København: Rosinante.
- Kraglund, Rikke Andersen (2019): "Fra det sted, han kalder jorden'. Mødet med det nonhumane i Olga Ravns De ansatte", i *Passage* 82, s. 85-96.
- Madsen, Svend Åge (2020): *Fremtidsspejl*, København: Gyldendal.
- Merril, Judith (1967): "Introduction", i: *SF: The Best of the Best*. New York: Dell, s. 1-7.
- Mortensen, Peter (2002): "Økologi nu også i litteraturen", i: *Dagbladet Information*, 3. april 2002, <https://www.information.dk/debat/2002/04/oekologi-ogsaa-litteraturen>, tilgået 19. april 2021.
- Mønster, Louise (2019): "Skandinavisk sci-fi-poesi. Med særligt henblik på aktuel cli-fi-poesi", i *Passage* 82, s. 41-59.
- Nielsen, Kaspar Colling (2010): *Mount København*, København: Gyldendal.
- Oziewicz, Marek: "Speculative Fiction, i *Oxford Research Encyclopedias, Literature*, <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190201098.013.78>, tilgået 19. april 2021.
- Ravn, Olga (2018): *De ansatte*, København: Gyldendal.
- Scavenius, Ursula (2015): *Fjer*, København: Forlaget Basilisk.
- Scavenius, Ursula (2020): *Dukkerne*, København: Forlaget Basilisk.
- Syberg, Karen: "En helt igennem realistisk bjerg. interview med Kasper Colling Nielsen", i *Information*, 23.4.2010. www.information.dk/kultur/2010/04/helt-igennem-realistisk-bjerg.
- Thomas, Sheree R. (red.) (2000): *Dark Matter: A Century of Speculative Fiction from the African Diaspora*, New York: Warner Books.
- Weitze, Charlotte (2016): *Den afskyelige*, København: Gyldendal.
- Ørntoft, Theis (2018): *Solar*, København: Gyldendal.